

SVETISLAV BASARA

Srce zemlje

(Studija o Ničeovom boravku na Kipru)

Copyright © Svetislav Basara, 2004
Copyright © 2011 ovog izdanja, LAGUNA

Zoranu Đinđiću

Istorija sveta je sud nad svetom.
Fenomenologija duha

SADRŽAJ

Beleška prevodioca.	9
Adolfo Bioj Kasares: DALEKO OSTRVO – Predgovor za argentinsko izdanje <i>Srca zemlje</i>	13
PREDGOVOR ili Kiparska lestvica užasa	23
NIČE POD PRISMOTROM	51
PAKAO U BAJROJTU	66
DER ROTE LUFTBALLON	82
POSLEDNJI PROROK	91
SALOMIN PLES	105
DIOSKURI: STALJIN I NIČE	120
SRCE ZEMLJE	134
PUTUJUĆE POZORIŠTE NIČE	145
MISCELLANEA	
Izveštaj britanske obaveštajne službe	163

Pismo Elizabeti Niče.	177
Pismo Jakobu Burkhartu	198
Pismo Peteru Kornelijusu.	209
Fragmenti Ničeovih spisa koje je izbrisala Elizabeta Ferstner ili <i>Nevesela nauka</i>	220
REKLI SU O NIČEU	229
INTERVJU	237
S. Simchowitz: BOLESNI DIONIS: JEDNA USPOMENA	245
Svetislav Basara: PRAUNUKA FRIDRIHA NIČEA ili Pogovor srpskom izdanju <i>Srca zemlje</i>	250
O AUTORU	273

BELEŠKA PREVODIOCA

Često se zaboravlja da je prevodilac graničar u više značenja te reči: On sam stvara granicu preko koje prenosi svoj plen. On je nalik skeledžiji čiji čamac plovi po nemirnom moru varvarskog brbljanja ka „drugoj“ obali. Nema prevodioca u usmenom. U svetu prevođenja nema mesta za dragomane koji se motaju oko kadijine sudnice, niti za lektore koji će se pobrinuti da se dva teksta poklapaju, niti za „simultane papagaje“ iz Ujedinjenih nacija.

Ivan Ilić

Studija *Srce zemlje* prvi put je objavljena u ediciji *Slučajno pronađeni rukopisi* izdavačke kuće *Alfa mega* iz Buenos Ajresa. Ja sam, međutim, pročitao i posedujem samo engleski prevod sa predgovorom Adolfa Bioja Kasaresa, u izdanju *Mouphlon Bookshop Pressa*, objavljen 2000. godine u Nikoziji. Nekoliko rečenica iz uvodne beleške anonimnog autora, koje sigurno neće promaći pažnji čitaoca, nedvosmisleno ukazuju na to da je on po nacionalnosti bio (ili još uvek jeste)

Srbin. Ali ta činjenica nije presudila u donošenju odluke da prevedem i kasnije objavim studiju. Moj osnovni motiv je sama tema knjige: nepoznati detalji iz života Fridriha Ničea i njegov inkognito boravak na Kipru u jesen 1882. godine. Potom dolaze sledeći: tajanstvene okolnosti, čudesne podudarnosti i navođenja na pogrešne tragove koji kao mistični oblak obavijaju kompleksnu strukturu teksta. I na kraju: zavodljiva avantura prevođenja nečeg što je izvorno napisano na srpskom; svojevrsna repatrijacija štiva koje se posle potovanja po nepreglednim prostranstvima španskog i engleskog konačno vraća u teskobu maternjeg jezika.

Pod uslovom, naravno, da je delo uopšte napisano na srpskom. Mogućnost da je *Srce zemlje* napisao neko sasvim drugi, neko ko je autora *Predgovora* samo predstavio kao Srbina ne bi li tim dvostruko fiktivnim državljanstvom pojačao atmosferu raspadanja i neizvesnosti, takođe ostaje otvorena, tim pre što je u sve to, takođe jednim zbunjujućim predgovorom, umešan Borhesov prijatelj Adolfo Bioj Kasares, Veliki majstor Društva književnih mistifikatora. Doista – čitalac će se i u to uveriti – mnoge redove u knjizi danas može da napiše samo Srbin. Ili neko ko se bar tako predstavlja. Pred nama se sada otvara ambis na čijem dnu leže mnoga pitanja bez odgovora: Nije li, možda, *Srce zemlje* Borhesov roman koji autor zbog poetičke nepodudarnosti sa svojim ranijim delom nije hteo da objavi pod svojim imenom, ali ni da ga se odrekne, pa se odlučuje da ga posthumno štampa sa predgovorom Bioja Kasaresa kao posrednim, sasvim borhesovskim priznanjem autorstva.

Ili je pravi autor sam Adolfo Bioj Kasares koji „predgovor“ koristi kao buffer zonu između dveju poetika: klasične kojoj pripada i postmoderne čijim izazovima pred kraj života ne može da odoli, ali ne želi da se to dozna u javnosti?

Nikada to nećemo saznati!

Nakon što sam završio prevod, obratio sam se argentinskoj Autorskoj agenciji radi otkupa autorskih prava. Pisao sam i Adolfu Bioja Kasaresu sa molbom da mi odgovori ukoliko o *Srcu zemlje* zna više nego što otkriva u svom predgovoru. Odgovor koji je ubrzo stigao iz Agencije uverio me je da nedoumicama u vezi sa *Srcem zemlje* nema kraja. Izdavačke kuće *Alfa mega*, naime, nije bilo u Registru izdavača, niti je ljubazni korespondent, Silvio Morales, ikada čuo da postoji, iako knjiga jeste objavljena, dakle postoji, i on ju je, Morales, štaviše, i pročitao i drži da je veoma interesantna. Bioj Kasares nije bio u prilici da odgovori. Umro je otprilike u isto vreme dok je moje pismo, zajedno sa mnogim drugim, letelo preko Atlantika da se pridruži tužnoj povorci epistola koje po inerciji pristižu još izvesno vreme nakon smrti adresata. U neku ruku pravo je da pronađene rukopise anonimnih autora objavljuju nepostojeće izdavačke kuće. Ipak ne mogu a da se na zapitam: Nije li *Srce zemlje* samo prvi u nizu presedana? Nije li možda sa knjigom, koju predajemo u ruke znatiželjnog čitaoca, zapravo sve u redu? Ne škripi li nešto *zlokobno* u samoj strukturi stvarnosti, u bajkovitom lancu uzrok-posledica-uzrok koji počinje da puca, neopozivo razdvajajući pripovedača i pripovesti, pripovest i pripovedano, svet i našu predstavu o njemu.

S. B.

Adolfo Bioj Kasares

DALEKO OSTRVO

Predgovor za argentinsko izdanje *Srca zemlje*

Edicija *Slučajno pronađeni rukopisi* predaje čitalačkoj pažnji još jedan naslov, studiju *Srce zemlje*, posvećenu nepoznatim detaljima iz biografije Fridriha Ničea. To je knjiga čija je istorija kontroverzna bar koliko i njen sadržaj. Guste velove misterija koji obavijaju ovo delo još neprozirnijim čini anonimnost autora. Sasvim netipično za epohu, pisac kao da je učinio sve da traganje za njegovim identitetom učini uzaludnim. Kako će se pokazati, ni knjiga nije bila namenjena javnosti. Samo je slučaj (ili Proviđenje) uspeo da spase rukopis od potpunog zaborava.

Povest o *Srcu zemlje* počinje 1996. godine na Kipru, tačnije na ničijoj zemlji između okupiranog i međunarodno priznatog dela ostrva koju kontrolišu snage Ujedinjenih nacija. Tog dana, ništa ne sluteći, narednik Dijego Vargas Dijas, pripadnik argentinskog bataljona pri UNFICYP-u, predvodi patrolu u rutinskom obilasku sektora B nedaleko od Famaguste. Iznenada, zemlja se pod njegovim nogama urušava i on propada u podzemnu pećinu, jednu od mnogih u poroznom krečnjačkom tlu ostrva. Narednik Dijas pali baterijsku lampu

i suočava se sa avetinjskim prizorom. Docije ćemo pokušati da ga opišemo. Među ostalim predmetima, pronalazi i rukopis, nekih dvestotinak strana ispisanih nepoznatim jezikom. To je srećna okolnost! U to vreme, zapovednik argentinskog bataljona je pukovnik Ignasio Garsija Valdekasas, bibliofil, sin Borhesovog prijatelja, profesora klasične filologije Marija Garsije Valdekasasa koji je upoznat sa mojom opsednutošću pronađenim, izgubljenim, spaljenim, zaturenim i fiktivnim rukopisima. Pukovnik Valdekasas se ljubazno, mada donekle suprotno propisima (što samo uvećava vrednost njegovog gesta), pobrinuo da napravi fotokopiju rukopisa i da mi je diplomatskom poštom pošalje u Buenos Ajres zajedno sa iscrpnom beleškom o toku istrage koja je potom usledila.

Iz pukovnikove beleške, čija atmosfera priziva nostalgiju za Borhesom, saznajemo da povod za istragu nije sam rukopis, već stvari pronađene u njegovoj blizini. Priložen je i spisak: četiri ofanzivne ručne bombe kineske proizvodnje; pišaća mašina remington sa ćiriličnom tastaturom; nekoliko praznih konzervi supe kembel; primerak zohara na hebrejskom; starinski pištolj čija je cev zakrivljena 90 stepeni u odnosu na horizontalnu osu; hrpa jugoslovenskih novčanica iz perioda hiperinflacije u apoenima od po 100.000.000.000 dinara; primerak knjižice *Misli Mao Cedunga*; kopija famozne fotografije na kojoj poziraju Fridrih Niče, Lu Salome i Paul Re snimljeni 1882. godine u Rimu, i konačno – ono što celoj stvari daje izvesnu dozu jeze – savršeno očuvan ljudski kostur.

„Ceo taj prizor“, piše pukovnik Valdekasas, „izgledao je otprilike kao zajednički rad Antonena Artoa, generala Pinočea i Endija Vorhola na scenografiji za jednu bizarnu misteriju. Kosti, svih 206 na broju, bile su pedantno poređane, kao da čekaju doktora Nikolasa Tulpa da održi čas avetinjske anatomije.“ Iz Valdekasasovog pisma nadalje saznajemo da

su prema propisima kosti sakupljene i prenete u Laboratoriju za sudsku medicinu u Nikoziji da bi se analizom DNK utvrdilo kome su pripadale. Rezultati ubrzo stižu i samo povećavaju konfuziju. U izvesnom smislu, ti rezultati su naučna verifikacija zlokobnosti projekta *Srce zemlje*: Među 206 kostiju nisu pronađene ni dve sa istovetnom DNK. Neke od kostiju uopšte nemaju DNK! Neke su, pak, stare više od hiljadu godina. A opet, uzete zajedno, savršeno se uklapaju u staturu sredovečnog muškarca visokog 175 cm. Preovladava mišljenje da je posredi neslana šala. Ali skelet je skelet; procedura mora biti sprovedena do kraja. Na scenu stupaju forenzičari. Skeniraju lobanju i posredstvom kompjuterske animacije rekonstruišu crte lica. Ta se fantomska fizionomija, prevučena preko kostiju nepoznatih ljudi, docije umnožava u nekoliko stotina primeraka i biva istaknuta na javnim mestima u nadi da će neko prepoznati čoveka sa fotografije. „Prolaze dani!“, piše pukovnik Valdekasas. „Prolazi jedna nedelja! Prolazi druga! Stvar počinje da pada u zaborav. A onda jednog jutra *Cyprus Mail*, lokalni dnevnik koji izlazi na engleskom, na naslovnoj strani donosi senzacionalnu vest: NIČE UBIJEN NA KIPRU! ISTRAGA JE U TOKU!

„A evo šta se dogodilo. Kao i svugde u svetu, obesni mladići kasno noću, na povratku iz diskoteka i klubova, nalaze zabavu u crtanju vampirskih zuba i brkova na likovima sa plakata. Sa doctanim brkovima, fantomski lik sa policijske poternice dobija poznate crte. Nema sumnje! To je pljunuti Niče. Ali, znamo to, Niče je odavno umro. I to prirodnom smrću. I nikada nije bio na Kipru. Međutim, niko ne haje za činjenice u ovom vremenu u kome je neproverenost ono najizvesnije.

„Vest brzo privlači morbidnu pažnju mnoštva onih žalosnih magazina posvećenih letećim tanjirima, duhovima,

seobi duša, lažnim proročanstvima, lažnim prorocima i ekstrazensima koji u nastavcima objavljuju najbizarnije feljtone, plodove razularene, reklo bi se, infernalne imaginacije. Ni zloduh komercijalizacije ne ostaje po strani. Ime Fridriha Ničea i njegova navodna nasilna smrt u Famagusti bivaju uključeni u turističku ponudu Kipra. Ambasada SR Nemačke u Nikoziji izdaje saopštenje u kome 'najoštrije osuđuje skrnavljenje uspomene na velikog filozofa'. Tek posle nekoliko meseci, glad za novim senzacijama potiskuju aferu Niče i cela stvar ponovo tone u zaborav.“

Tako je pisao Valdekasas. U tekstu *Srca zemlje*, međutim, nalazimo prilično uverljive dokaze da je Niče ipak bio na Kipru. Kao što nema geografskih karata bez belih mrlja, ne postoje ni biografije bez neobjašnjivih praznina. Nepobitna je istina da u Ničeovoj biografiji postoji rupa koja može biti popunjena samo pripovešću anonimnog autora. Iz pripovesti, pak, proizilazi da je Niče došao na Kipar u pokušaju da se oslobodi zlokobnog uticaja Riharda Vagnera. O tome su napisani čitavi tomovi studija, ali nijedna od njih ništa ne govori o tri meseca koja nedostaju u filozofovom životopisu. *Srca zemlje*, sa druge strane, obrađuje samo taj period, to izgubljeno vreme, ne obraćajući pažnju na carstvo opšteprihvaćenih činjenica.

Sam Niče u svojim spisima daje mnoštvo podataka o komplikovanom odnosu između njega i velikog kompozitora. I uzgred otkriva tajnu Vagnerove „veličine“. „Ah, taj stari mađioničar!“, ispisuje Niče u jednom eseju. „Kako nas je samo prevario! Prva stvar koju nam njegova umetnost nudi jeste uveličavajuće staklo. Gledaš kroz njega i ne veruješ svojim očima: sve izgleda veliko – čak i Vagner.“ Optička varka, dakle. Osim toga – stvar koja izmiče pažnji Anonima – tu je i Ničeov projekat *mediterraniser la musique* (mediteranizacija

muzike), kojim filozof namerava da preusmeri pravce ondašnjeg komponovanja sa pseudomitoloških i paganskih tema ka mediteranskoj vedrini, ka muzici radi muzike, ka radosnim melodijama lišenim svih mistifikacija koje Niče smatra dekadentnim. Takav jedan projekat, razumljivo, nije moguće ostvariti u Vagnerovoj blizini. A u Evropi, ma gde se Niče nalazio, Vagner je uvek u blizini. Svuda prisutan! On, zapravo, i nije kompozitor. On je revolucionar. Ili je možda bolje reći: kontrarevolucionar. Niče je, po svemu sudeći, nedovoljno dobro pročitao. Ili *namerno* nije pročitao. On je zapravo taj koji brani tradicionalne evropske vrednosti; Vagner je onaj koji ih ukida. Podmuklo. Iracionalno. Izazivajući kobne subliminalne efekte uz pomoć svoje muzike. „Je li Vagner uopšte ljudsko biće?“, pita se Niče. „Nije li on pre jedna bolest? Čega god da se dotakne, on ga čini bolesnim. *On je i muziku načinio bolesnom!*“

Uloga Vagnerove muzike u usponu nacizma ne samo da nije ozbiljno razmotrena nego se odbacuje kao besmislica. Ali, u jednoj ozbiljnoj analizi koja se ne osvrće na prazno-verice epohe, nacizam skupa sa svojim pandemonijumom: logorima smrti, razaranjima i megalomanijom – nije ništa drugo do velika opera u kojoj je muzika violina, truba i udaljaljki zamenjena muzikom topova. Simfonija smrti koju izvodi orkestar gluvih muzičara. *Srca zemlje* je u osnovi knjiga o nastanku nacizma. O neminovnosti njegove pojave na istorijskoj sceni. Anonim nastoji da dokaže da Niče, isprva oduševljeni poklonik Vagnerove muzike, s vremenom uviđa da ona u svojoj suštini nije umetnost već velikonemačka politika i, sluteći da će krivica za ono što se nužno mora dogoditi biti svaljena na njegova pleća, odlazi na Kipar da se obračuna sa Vagnerom. Iz teksta *Srca zemlje* doznajemo da tamo piše na manžetnama za košulje. Prinuđen je na to.

Vagner poseduje magične kopije svih evropskih listova papi-
ra; šta god da napiše, napisano se pojavljuje na njima. Da bi
se zaštitio od Vagnerovog sveznanja, Niče mora da piše na
turskom. Na jednoj od manžetni beleži i ove reči: „Možda
ništa nije poznatije danas ili bar ništa nije prostudirano tako
dobro kao protejski karakter degenerizacije koji se sakri-
va u čaurama umetnosti i umetnika. Naši lekari i fiziolozi
u Vagneru će naći najinteresantniji slučaj upravo zato što
ništa nije modernije od te apsolutne bolesti, te zakasnelosti
i prenapregnutosti nervnog mehanizma. Vagner je mode-
ran umetnik *par excellence*, Kaljostro moderniteta. Sve što
moderni svet zahteva u njegovoj umetnosti smešano je na
najzavodljiviji mogući način – tri velika stimulansa iscrplje-
nih: brutalnost, izveštačenost i idiotizam.“

Šta je drugo nacizam nego to troje obmotano crvenom
zastavom sa kukastim krstom i ograđeno bodljikavom žicom?

Moglo bi se doista reći da – uz časne izuzetke – nemačka
filozofija, književnost i muzika XIX veka nisu ništa drugo do
predizborna kampanja NRPN. U toku celog jednog stoleća,
knjige, koncerti i opere proizvode jedno zapaljivo stanje
duha. Kasnije će biti dovoljno da neko, bilo ko, bez ikakvog
vidljivog razloga, štaviše, na čuđenje budućeg firera samog,
stane na sto periferijske pivnice i poviče: „Heil Hitler“, pa da
mu milioni uzvrate unisonim urlikom:

Sieg Heil!

Poklonimo, međutim, malo pažnje Anonimu i njego-
vom delu. Nesumnjivo je da se tu radi o svojevrsnom geniju
anonimnosti. Jer, nepotpisan, nepoznat, skriven, on uvek
pronalazi način da se povuče u još dublje regije anonim-
nosti. Sve čega se dohvati privlači našu pažnju istovremeno
je udaljavajući od njega samog. Iz *Predgovora ili Kiparske
lestvice užasa* saznajemo da je u Nikoziji boravio tokom 1995.

godine kao niži činovnik verovatno nepostojećeg ogranka
Svetske zdravstvene organizacije WHO. U nastojanjima da
sazna identitet autora, redakcija izdavačke kuće *Alfa mega*
obraća se Personalnom odeljenju WHO učtivim pismom sa
molbom da joj dostavi spisak osoblja koje je 1995. boravilo
na Kipru. Ubrzo stiže odgovor. Bezlični papir koji hladnim
tonom obaveštava redakciju da Odeljenje nije u mogućnosti
da udovolji zahtevu *Alfa mege*. „Nisu ovlašćeni!“ Anonimo-
ve sumnje u postojanje organizacije za koju radi – na prvi
pogled paranoidne – izgleda da nisu sasvim bez osnova.
Moramo se zapitati: je li to zdravstvena organizacija ili tajno
društvo? Da li je došlo do inverzije u kojoj članovi masonskih
loža i ezoteričnih udruženja vape za publicitetom, dok se
istovremeno Crveni krst i organizacije za distribuciju polov-
nih igračkaka obavijaju neprozirnim velovima tajanstva?

Postoje izvesne sličnosti između Kipra i Tlön Uqqbara. U
geološkom smislu, tlo ostrva je jedno od najstarijih na svetu.
Tu se neretko pronalaze čudesne stvari koje se u drugim delo-
vima sveta ne mogu pronaći. Ipak, uza sve dužno poštovanje
prema uspomeni na Borhesa, ne možemo ići tako daleko
da tvrdimo da je *Srce zemlje – Hronir*, spis bez autora, knji-
ga nastala iz čiste potrebe za jednim takvim štivom. Nema
sumnje da se ovde-onde može naići na malu alabastersku
posudu ili na kakvu figurinu proizvedenu pukom žudnjom,
ali iza svake knjige mora da stoji jedan čovek. Ali, ko je on?
I gde je sada? Traganje za odgovorima na ta pitanja – koje
će se nažalost pokazati uzaludnim – odvelo nas je u sever-
ni, okupirani deo Nikozije i na izvestan način primoralo da
prekršimo međunarodno pravo, da se štaviše sukobimo sa
realnošću samom, jer tzv. „Tursku Republiku Severni Kipar“
niko ne priznaje, a zemlje koje nisu članice UN sledstveno i ne
postoje. U *Predgovoru* Anonim pominje izvesne ličnosti koje

– pod uslovom da nisu izmišljene – mogu pomoći da utvrdimo njegov identitet. Opsežna potraga (dragocenu pomoć i posredovanje pružaju *Borhesova braća* iz Istanbula) konačno daje rezultat. Iako je država u kojoj žive fiktivna, dr Hikmet Jolču i profesorka Tansu Talat jesu stvarne ličnosti.

Ali izgleda da Anonim nije stvaran.

Kakav drugi zaključak izvesti iz opširnog pisma dr Hikmeta Jolčua? Doktor Jolču nas izveštava da je pažljivo pročitao delove teksta u kojima se pominje njegovo ime. „Većina podataka iz moje biografije potpuno je tačna. Uopšte ne znam kako je pisac došao do njih“, piše on. „Ali sve ostalo je gomila laži. Istina je da sam ovlaš poznao vozača WHO koji se predstavio kao Srbin i koji je povremeno u moju ordinaciju donosio skromne pošiljke lekova. Koliko se sećam, tog mistifikatora su zvali Džo. Sumnjam da je to njegovo pravo ime. Ali nikada nisam imao duži razgovor sa njim. Još manje sam ga vodio u obilasku 'tajnih' odeljenja u bolnici u kojoj radim. Na tim, pak, odeljenjima još manje postoje fantastične bolesti opisane u tekstu. (Ovde imamo sasvim dovoljno 'običnih' bolesti sa kojima se nosimo.) A o nekakvom druženju, zajedničkim večerama i sličnom, ne može biti ni govora. Ne bih želeo da ostavim utisak da sam nadmen, ali Kipar, pogotovo severni, još uvek je krajnje patrijarhalna sredina i potpuno je nezamislivo da jedan lekar i jedan vozač sede za istim stolom. Na kraju, ali ne najmanje važno, tvrdnja tog lažova da mi je pijani mujezin na sunetu greškom odsekao penis, gnusna je izmišljotina i svim srcem vas podržavam u naporima da saznate njegov identitet kako bih mogao da pronađem bestidnika i da se osvetim. Samo krv može sprati ljagu sa mog imena.“

Dakle – Džo! A Džo je nadimak *Bilo Koga*.

Pismo profesorke Tansu Talat daje donekle drugačiju sliku događaja. Postoji mišljenje prema kome žene – kada

one same nisu u pitanju – neuporedivo manje lažu nego muškarci. Pitanje je, međutim, koliko se možemo osloniti na taj psihologizam. Pitanje je, konačno, koliko se možemo osloniti na svedočanstvo bilo koga ko je, makar neko vreme, boravio na tom dalekom ostrvu u neprestanom sukobu sa realnošću. Ali mi pouzdanijih izvora nemamo. Profesorka Talat po prirodi stvari nema kastracionih kompleksa. Možda je zato blagonaklonija prema Anonimu. I ona ga zna samo kao Džoa. Takođe, smatra da doktor Jolču preteruje. Pročitala je priloženi prevod i misli da je tu reč o fikciji, o romanu u kome se – privida autentičnosti radi – pojavljuju stvarne ličnosti. „Uostalom“, piše gospođica Talat, „objavljivanje *Srca zemlje* od neprocenjive je važnosti, ne samo zbog osnovne teme – navodnog Ničeovog boravka na ostrvu – već i zbog činjenice da se u studiji prvi put pominje autohtono stanovništvo ostrva, staro pleme Hurubi, za čije se postojanje doskora u svetu uopšte nije znalo.“ Ona, Tansu Talat, lično je vodila Anonima do skrivenih oblasti koje Hurubi nastanjuju.

Osim na tom putovanju u naselje domorodaca, Tansu Talat je pisca *Srca zemlje* srela još nekoliko puta i to uvek u društvu izvesne Vanje, službenice WHO, sa kojom se bila prijateljila. „Šta reći o tom čoveku?“, stoji u pismu. „Veoma je čudno, ali potpuno sam zaboravila kako uopšte izgleda. Ne mogu da se setim ni da je govorio. A svakako je morao nekako izgledati i nije moguće da nikada ništa nije rekao.“

Svako istraživanje, da zaključimo, s vremenom ima za rezultat uvećavanje saznanja o istraživanom. U našem slučaju, međutim, dogodila se potpuno suprotna stvar. Što su veći naponi ulagani u nastojanja da doznamo nešto o piscu *Srca zemlje*, on je sve više izmicao, iščezavao, gubio se u kontradikcijama onoga što su govorili retki ljudi i žene koji su ga poznavali. Ako je *TO* uopšte bio *ON*. Sa takvima se nikad ne

zna. Na kraju, kao jedino pouzdano ostaje fotografija predmeta iz pećine u kojoj je pronađen rukopis. U meni sve više zri uverenje da ti predmeti nisu slučajno odabrani, da su oni zapravo rebus ili, modernim rečnikom kazano – *instalacija*, metakonceptualistička postavka unutar koje je tekst *Srca zemlje* ključ za moguće dešifrovanje.

Na svakom od čitalaca ostaje da pokuša da odgonetne misteriju.

Buenos Ajres 1997.

PREDGOVOR

ili

Kiparska lestvica užasa

*A ovi, poslani od Duha Svetoga,
sidoše u Selevkiju i otploviše na Kipar.*

Dela apostolska, 13:4

*Nebo je okruženo patnjom,
pakao je okružen uživanjima.*

Al Ghazali

U jesen 1995. godine, na preporuku uticajnog prijatelja, dobio sam posao prevodioca pri delegaciji Svetske zdravstvene organizacije koja je trebalo da izradi studiju o zdravstvenim prilikama na severnom, okupiranom delu Kipra. Godine provedene na studijama orijentalistike, koje sam smatrao izgubljenim, na kraju su se ipak pokazale korisnim iako sam u međuvremenu zaboravio turski. Osim, naravno, onih dve-tri hiljade reči koje su povlačeći se sa Balkana Osmanlije u rečniku mog maternjeg jezika ostavile kao ratni plen. Slučaj je, međutim, uredio da ni to ne bude problem. Šef delegacije,

dr Van der Mer, naložio je da se razgovori turskokiparskih zvaničnika i članova delegacije vode na engleskom. Taj Van der Mer! Od samog početka nije mogao da me smisli. Ali Statut WHO propisuje radno mesto zvaničnog prevodioca i on nije imao kud. Po dolasku u Nikoziju, na brifingu, prilikom raspoređivanja poslova, kratko je procedio kroz zube: „Zbog efikasnosti, razgovori će se voditi bez posrednika. Ali vaše znanje će biti dragoceno prilikom poseta zabačenim seoskim dispanzerima gde ljudi ne govore strane jezike.“

Odavno već ne radim za WHO i, pod uslovom da *to* uopšte postoji, više nisam obavezan na lojalnost. Nikakvih poseta seoskim dispanzerima nije bilo. Nisu ni bile predviđene. Sve se svodilo na ne tako česte i ne naročito duge obilaske bolnica u većim gradovima: u Famagusti, Kerinji i Morfuu. Ostatak vremena svako je provodio kako je najbolje znao i umeo. Ja sam sakupljao građu, pravio beleške za studiju o Ničeu i nastojao da što više saznam o ostrvu na koje sam došao sa oskudnim znanjem o njegovoj istoriji: Da je bilo engleska kolonija. Da je tokom pedesetih godina, pod vođstvom arhi-episkopa Makariosa, EOKA 'A vodila oslobodilačku borbu. Da je nezavisnost steklo 1960. godine. Potom dolazi EOKA 'B, planovi za ujedinjenje sa Grčkom, prvi interkomunalni sukobi, pokušaj puča i, konačno, invazija turske vojske i okupacija severnog dela ostrva na kome je kasnije uspostavljena ni od koga priznata *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* – „Turska Republika Severni Kipar“, čije se ime pod uticajem grčkog lingvističkog lobija, u pravopisima većine jezika (osim turskog, arapskog i kineskog) obavezno stavlja pod znake navoda.*

* Interesantno je da je prvi strani državnik koji je posetio Kipar neposredno nakon invazije bio predsednik ondašnje SFRJ, Josip Broz Tito. Na Plateia Elefterias, glavnom trgu u Nikoziji, još stoji velika kamena ploča na kojoj, pomalo izbrisanim grčkom kapitalom, piše: „Sa ovog mesta predsednici Makarios i Tito govorili su narodu Kipra.“

Da bih napravio distancu između napete atmosfere koja proističe iz neprestanog simuliranja opuštenosti i srdačnosti među osobljem, pustio sam guste, ničeanske brkove. Što je dodatno pojačalo Van der Merovu netrpeljivost prema meni. U referencijalnom sistemu politički korektnih, dakle: hiperorganizovanih slabića i kukavica – brkovi su znak pobune. Simbol muževnosti. Izraz neposlušnosti. Brkovi su vodelnica; linija koja razdvaja obrijanu, prosvućenu Evropu i brkati *treći svet*. Van der Mer nije propuštao nijednu priliku da mi to – na svoj besprekorno neuljudan način – skreše u lice. Njegovi sarkazmi, međutim, ne pogađaju cilj. Brkovi ih zaustavljaju i apsorbuju. Slatko mu se smejem iza bezbedne dlakave barijere. On to zna. Ali ne može da vidi. A ono što se ne vidi i ne postoji.

Zahvaljujući obilju slobodnog vremena, počinjem da uranjam u slojevitu, misterioznu, zapravo mističnu povest „malog kontinenta u istočnom Mediteranu“, kako Fernan Brodel u svom rafinisanom stilu naziva Kipar. Osvrnimo se u prošlost i videćemo da tu još od najstarijih geoloških razdoblja ništa nije jednostavno, jedinstveno, kompaktno. Prema paleogeografskim istraživanjima, u davna vremena, postojala su dva Kipra. Današnja dva planinska venca, Troodos i Pentadaktilos, jedan na severu, drugi na jugu, koja se protežu pravcem istok–zapad. Na satelitskim snimcima jasno se vidi da su ta dva, po svemu različita masiva – prvi bi pre pristajao Rodopima, drugi Dolomitima – nasilno spojena prostranim krečnjačkim platoom koji je sa morskog dna izdignut snažnim tektonskim poremećajem. Aleksandar, inženjer geologije iz Novog Sada, koji radi kao konobar u kafeteriji *Epi Topou* u centru južne Nikozije, potvrđuje tu hipotezu. „Nema nikakve sumnje“, kaže, „masiv Troodosa

geološki pripada azijskom kontinentu; Pentadaktilos je završetak dinarskog planinskog venca. Ravnica koja ih spaja sastavljena je od sedimenata. Kipar definitivno nije kompaktno tlo.“ Svemu tome treba dodati i jednu geografsku pojavu novijeg datuma: od 9.125 kvadratnih kilometara ukupne površine, 1.350 kilometara zauzimaju minska polja.

Sa daljine se, paradoksalno, sve to bolje vidi nego izbliza. Pod lupom, na satelitskim fotografijama uočljive su torzije, naprsline tla, raseline nastale upornim nastojanjima planinskih venaca da se ponovo razdvoje. Pentadaktilos je, gle slučaja, na okupiranom delu. Troodos na grčkoj teritoriji. Geologija se stapa sa geopolitikom. Ljudske težnje se poklapaju sa vektorima seizmičkih sila.

U malim zemljama skučenost prostora nagoni ljude da ga veštački proširuju sanjarijama. Nasleđe mučne prošlosti tera ih na pokušaje da je makazama i lepkom učine boljom. Izdavačka produkcija Kipra svake godine izbacuje na tržište zapanjujuću gomilu knjiga u kojima se dokazuje da je ostrvo zapravo ostatak drevne Atlantide. Knjiga u kojima se uz pomoć snimaka doista nezemaljskih ostrvskih pejzaža opovrgava teorija da je nizija Mezaorije uzdignuto morsko dno, u korist hipoteze da je ona posledica pada džinovskog meteorita. Knjiga koje, kao da im je malo osvajanja, razaranja i krvavih borbi, na tlo ostrva uvoze Trojanski rat i smeštaju ga na različite lokacije koje se, najčešće, poklapaju sa rodnim mestima autora. Iz iščitavanja na krv i nož zavađenih teorija, uz pomoć intuicije i imaginacije, postepeno uobličavam sudbinu ostrva neraskidivo povezanu sa sudbinama njegovih stanovnika. Severna obala je od obala Anatolije udaljena tek šezdesetak kilometara; južna, pak, samo malo više od obala Afrike i Azije. U antičkim vremenima kartografska veština je

neprecizna, takve se razdaljine često previđaju i Kipar povremeno misteriozno nestaje. Ostavlja praznu morsku pučinu za sobom. Trgovački dokumenti okolnih pomorskih zemalja ne pominju ga tokom perioda od čitavih 180 godina; Troodos i Pentadaktilos čudesno iskrsavaju pored planine Ararat na granici današnje Turske i Jermenije. Jasno ih prepoznamo na pergamentnim mapama koje vodiči karavana koriste na Putu svile. To možda donekle objašnjava prisustvo prilično brojne jermenske zajednice na ostrvu. Sledeći put, te planine litalice pronalazimo duboko u Sirijskoj pustinji. A arheolozi u nalazištima na Kipru pronalaze materijalne ostatke kulture Palmire. Ništa mi ne znamo o tome kako je svet izgledao pre jednog milenijuma. Zemlja je živo biće. Ima sopstveni metabolizam. To što su planine, reke i visoravni u novije vreme manje-više na svojim mestima, to nije znak stabilnosti.

To je znak starosti.

Impresivan je spisak znamenitih ljudi koji su dolazili na Kipar. Lazar, onaj kojeg je Isus podigao iz mrtvih, bio je episkop Kitiona. Tu je konačno umro po drugi put. Sahranjen je u kripti Crkve Svetoga Lazara u Larnaki. Posle njega, ili možda pre, sa ove vremenske distance redosled nije baš najjasniji, dolazi i Sveti Pavle da u Salamini započne svoju misiju među neznabošcima. U Limasolu još uvek postoji zamak u kome se Ričard Lavlje Srce venčao sa Berengarijom. Odnekud stiže i Omar Hajam da kuša nadaleko čuvena vina iz Komandarije. Leonardo da Vinči dolazi trezvenijim poslom: da u Lefkari, poznatoj po izradi najfinijih čipki, naruči pokrivke za Katedralu u Sijeni. Genijalni Artur Rimbaud boravi na Kipru da bi se bavio poslom preduzimača. Ma kako to bio neverovatan prizor, vidimo ga gde na padinama Troodosa nadzire radove na izgradnji letnje rezidencije

britanskog guvernera. Potkraj XIX veka, u Famagusti, jednu haotičnu jesen inkognito provodi i Fridrih Niče.

Danas na Kipar dolaze samo turisti, ruski biznismeni i eksperti međunarodnih organizacija.

Ekipa eksperata predvođena doktorom Van der Merom smeštena je u hotelu *Hilton* u južnoj Nikoziji. Pomoćno osoblje, vozači, prevodioci i sekretarice, među njima i ja, imaju smeštaj u hotelu *Saray*, na severu. Tako je jeftinije. Nemam ništa protiv. Reda mora da bude. Nisam li tokom sedamdesetih, pod uticajem Evolinskih knjiga, u studentskoj štampi objavljivao članke koji veličaju kastinski sistem. Još pomalo verujem u to. Drugo nešto me kopka. U redu prevodioci i vozači! Ali zašto sekretarice? Sve su dugonoge, negovane, privlačne. Jasno je na šta mislim. Tajnu mi otkriva jedna od njih, Vanja, Beograđanka koja već tri godine radi za WHO. Na ugovor, kao i ja. Ali ja neću raditi toliko dugo. Vanja je jedna iz mnoštva onih lepih, talentovanih, inteligentnih devojaka iz „boljih kuća“ koje od malih nogu znaju šta žele; koje vredno pohađaju časove klavira, kurseve jezika; koje završavaju fakultete na vreme, brzo nalaze posao u inostranstvu za kojim toliko žude i ostatke života provode susrećući, trpeći i dobijajući ono što nisu htele i od čega su nameravale da pobegnu. Iako se to Niče u ne bi dopalo, Vanja strastveno čita *Zaratustru*. „Nemoj nikom da kažeš, ali svi su oni, svi do jednog, *gay*“, poverava mi Vanja jedne večeri, u restoranu na osmom spratu hotela *Saray*.

Misli na mušku polovinu delegacije WHO.

Tako sam i pretpostavljao! Pederi! To sve objašnjava!

Posle trećeg viskija, Vanja je eksplicitnija. Otkriva mi da se ista ta ekipa seli sa jednog kriznog područja na drugo. Razgovaraju sa medicinarima, obilaze bolnice, prave beleške,

fotografišu, i to je, otprilike, sve. Izveštaji nekuda odlaze. Šta biva sa tim izveštajima, ne zna. Najverovatnije ništa. Ali, naglašava, odlično su se snašli. „Pristojni momci, međutim, svi do jednog – *gay*!“ Priroda njene loše prikrivene melanholije sasvim je jasna. Njeni planovi išli su trajektorijom koja ima smisla samo u fazi priprema. Znači: časovi klavira, kursevi jezika, polaganje ispita, odlazak u krevet sa nekoliko zadriglih moćnika koji treba da joj otvore vrata međunarodnih organizacija. Vrata se konačno otvaraju i ona ulazi u tajno pedersko bratstvo, u začarani krug u kome prema njenim nadanjima treba da se nalazi njen budući muž, a ne nalazi se ništa. Treba joj možda pola godine, možda godina da uopšte otkrije da tu, osim vozača i ponekog prevodioca, za nju niko nije zainteresovan, pa da oseti gađenje kada joj, pre nego što zaspi, unutrašnjom stranom očnih kapaka počnu da promiču hologrami mlohavih, oznojenih staraca, vratara boljeg sveta, koji joj ejakuliraju na lice.

Tako dolazimo do viskija. Ono što je trebalo da bude statusni simbol, pretvara se u puki anksiolitik. I otvara još jedna od vrata iza kojih se do neizmernih dubina spuštaju lestvice užasa. I – gle, turcizam! – mamurluk. Ali, u svetu čiji je zarobljenik, mamurluk nije mamurluk, čak ni *hang-over*, već još jedna od zamki političke korektnosti – *drinking problem*. Ujutru, sauna, puder, šminka, naočari za sunce, pretvaranje, posrtanje od jednog do drugog sata radnog vremena, pa onda uveče ponovo viski. Sada smo već kod petog. Vanja se nećka, nećkala se kod prvog, popićemo, međutim, još dva. U međuvremenu saznajem da su Van der Mer (sa dva *e* u prezimenu) i mladi doktor B'twongo ljubavnici. (Van der Mer, kaže, voli *obojene*.) Ali B'twongo ga vara; da stvar bude gora, hoće da legne i sa ženama. (I sa Vanjom,

pretpostavljam.) Van der Mer pravi politički korektne lju-bomorne scene. Dr B'twongo uzvraća surovim batinama. Ipak, kaže Vanja, nikada ga ne udara po licu. Zbog političke korektnosti. „Crnčuga kao i svaka crnčuga“, kažem. „Ali da sam peder i da sam na njegovom mestu, i ja bih varao Van der Mera.“ Vanja je užasnuta. Dva puta „crnčuga“, jednom „peder“, plus pominjanje Van der Mera. Što je mnogo, mnogo je. Stavlja prst na usne. Šapuće: „Ne smeš tako govoriti! Ako te čuju, izgubićeš posao! I znaj, B'twongo odlično govori srpski. Studirao je u Beogradu.“ Plaši li se to da će B'twongo da čuje. On je nekoliko kilometara dalje, iza Zelene linije, u *Hiltonu*, u priznatoj državi. Nas dvoje smo u pseudohotelu *Saray*, u pseudodržavi, kako i dolikuje pseudoljudima iz druge, daleke pseudodržave na jugoistoku Evrope. To je Vanjin problem. Kada si *pseudo*, onda si zauvek *pseudo*. Ona se ne miri s tim i zato je još više *pseudo*.

Izlazimo na terasu-vidikovac koja okružuje restoran. U novembru noći su u Nikoziji još prijatne. Ali u čitavom pri-zoru ima nečeg neprijatnog. U prvi mah ne znam šta je to. Oslonjen na ogradu terase, pomalo omamljen viskijem, polako postajem svestan da je na Kipru osim teritorije podeljena i svetlost. Južni deo grada blešti kao operaciona sala. Onda dolazi krivudava linija razdvajanja prekrivena mrklom, pa otuda naovamo ulice severne Nikozije u kojima čkilje slabašne svetiljke, poput onih u balkanskim kasabama, jedva sposobne da osvetle same sebe. Svetiljke koje tamu čine još nepodnošljivijom jer je čine vidljivom. „Hajdemo na spavanje“, kažem Vanji. „Sutra je radni dan!“ „Da, sutra je radni dan“, kaže Vanja i mi ulazimo u lift. Pred vratima njene sobe, tako to uvek ide, zastajemo, ona me ovlaš (ipak je ona dama) hvata za nadlakticu i predlaže da u njenoj sobi

popijemo još po jedan viski. Znamo na šta misli. Razmišljam tren-dva i donosim odluku: neka ga popije sama. Da je poziv motivisan strašću, čak i najobičnijim nagonom, ušao bih bez razmišljanja. Ali to je poziv iz očajanja. A spoj dvaju očajanja vodi u još veće očajanje.

Umesto u sobu, odlazim na drugi sprat gde su kancelarije visoke delegacije. Tamo su kompjuteri i tehnološko čudo koje je u našoj zemlji još nedostupno smrtnicima: internet. A na internetu mnoštvo sajtova sa mojom novom opsesijom – satelitskim snimcima Zemljine površine. Tu provodim veći deo noći koristeći se, u to vreme još retkom privilegijom, da sa varljivih visina interfacea posmatram Himalaje, Saharu, Alpe. Perspektiva je apsolutno promenjena. Bez tehnoloških pomagala, uzdižući se metar, najviše dva, od tla, mi vidimo samo horizontalnu projekciju. Tek kada ogromna prostranstva osmotrimo umanjena, u ogoljenoj simbolici fraktala, teritorije – hajde da upotrebim personifikaciju – ona pokazuju svoje namere, svoju pravu prirodu koju često, u jednom procesu suprotnom personifikaciji pripisujemo ljudima koji naseljavaju te prostore. Hoću da kažem: mi se često ponašamo u skladu sa diktatima geografije. Noćima zurim u monitor kojim promiče beskrajni niz satelitskih snimaka. Već uobličavam obrise teorije – nikada je neću staviti na papir, previše ih ima – po kojoj je kvalitet života ljudskih zajednica uslovljen morfologijom tla. U trusnim područjima, politički sistemi su po pravilu nestabilni. Dovoljno je ovlaš pogledati Kinu, sa južne strane naslonjenu na masiv Himalaja, sa severne, pak, okrenutu nepreglednim prostranstvima azijskog kontinenta, pa da njena trajnost, stabilnost i dugovečnost namah postanu razumljive. Ili, uzmimo bivšu Jugoslaviju, koja je već u geološkom smislu skup međusobno